

УДК 069.12(477)

Камбалова Яніна Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики навчання
суспільних дисциплін і гендерної освіти,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна)
novajava@ukr.net

Yanina M. Kambalova

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Department of Methods of Teaching
of Social Disciplines and Gender Education,
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
(Kyiv, Ukraine)
novajava@ukr.net

РОЛЬ МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО МУЗЕЮ

THE ROLE OF MUSEUM AND PEDAGOGICAL PROGRAM IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF A MODERN MUSEUM

Анотація

У статті проаналізовано процес реалізації інноваційної освітньої практики сучасного музею шляхом впровадження музейно-педагогічних програм як одного із видів соціальних технологій. Автором наведено критерії розробки, структурний склад та критерії оцінювання ефективності музейно-педагогічних програм, висвітлено їхню роль у реалізації культурно-освітньої діяльності сучасного музею.

Ключові слова: трансформація в музейній сфері, соціальні технології, музейно-педагогічна програма.

Summary

The article analyzes the process of realization of the innovative educational practice of a modern museum by introducing museum and pedagogical programs as one of the types of social technologies. The author presents the criteria for development, structural composition along with the criteria for assessing the effectiveness of museum and pedagogical programs. Moreover, it elucidates their role in the process of implementing cultural and educational activities of the modern museum.

Key words: transformation in museum sphere, social technologies, museum and pedagogical program.

Сучасний стан суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного розвитку країни потребує нових форм та змісту діяльності традиційних музеїв. Суттєві перетворення в соціальній структурі суспільства, а також бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних технологій призвели до трансформації традиційних музейних установ. Проте тут необхідно відзначити відмінності цих трансформаційних процесів у країнах Заходу та в Україні. Якщо на Заході трансформаційні процеси в музейних установах відбувалися під впливом стрімкого розвитку науки і техніки, який зумовив становлення інформаційного суспільства, на трансформацію українських музеїв у ХХ – на початку ХХІ ст. більше впливали політичні, соціальні, економічні чинники, тому вона мала специфічні особливості.

У контексті загальних трансформаційних соціокультурних процесів, що відбуваються у вітчизняній культурі, відбувається становлення нової інноваційної моделі музею. На сучасному етапі важливим завданням музейних працівників стало як використання в повсякденній практиці традиційних форм роботи з відвідувачами, які добре зарекомендували себе, так і апробація та застосування інноваційних технологічних процедур. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій зумовив їх поширення в музейній сфері, що стало однією з причин трансформації музейних установ.

Завдання статті:

- охарактеризувати поняття “трансформація” в музейній сфері;
- пояснити сутність і структуру соціальних технологій;
- проаналізувати процес творення і структурні компоненти музейно-педагогічних програм як одного з видів соціальних технологій;

– виявити ролі музейно-педагогічних програм під час реалізації педагогічних можливостей сучасного музею.

Трансформація в музейній сфері, перш за все, є переосмисленням ролі музею в сучасному суспільстві, вдосконалення форм і методів роботи з відвідувачами відповідно до вимог часу. Трансформація в музейній сфері полягає в:

- переосмисленні ролі музею в сучасному суспільстві;
- перебудові відносин між музейними установами і суспільством;

- створенні нових типів музейних установ (спеціалізованих дитячих музеїв-студій, дитячих музейних центрів, екомuzeїв тощо);
- розширенні сфери музейної діяльності, використання “немuseumних” видів діяльності – музейного менеджменту, маркетингу;
- зміні кадрової політики – переході від класичного керівника-науковця до ефективного менеджера;
- новій, якісній зміні експозиційної роботи, впровадженні інноваційних технологій експозиційного дизайну;
- вдосконаленні форм і методів роботи з відвідувачами відповідно до вимог часу;
- розробці інноваційних програм культурно-освітньої діяльності, створенні віртуальних музеїв;
- використанні інноваційних технологій в роботі музею (удосконаленні стандартів подання музейних колекцій і засобів комунікації, поширення комп’ютерних систем, застосуванні новітніх інформаційно-комунікативних технологій, створенні віртуальних музеїв).

Поняття “технологія” набуває ширшого значення під час становлення постіндустріального інформаційного суспільства, розвиток якого визначають інформаційно-комп’ютерні технології. У 1960-ті рр. це поняття почали використовувати в педагогіці та психології для означення соціальних технологій та активно досліджувати науковці США та Великої Британії.

У вітчизняній педагогічній науці соціальні технології стали предметом самостійного аналізу наприкінці 1980-х рр. Цю проблему розробляли такі видатні радянські педагоги-дослідники як В. П. Безпалько та Н. Ф. Тарасенко. Подальша ґрунтовна розробка соціальних педагогічних технологій з метою впровадження у повсякденну практику відбувається в наступному десятиріччі. У контексті дослідження соціальних технологій, починаючи з 1990 р., розроблялися проблеми технологій в сфері культури, культурно-розважальних технологій (М. А. Аріарський, Л. С. Жаркова, А. Д. Жарков, А. Левінсон та ін). У 1990-х рр. питання розробки педагогічних технологій також представлено у працях І. Б. Котової, І. П. Підласого, Є. М. Шиянова, С. А. Смирнова та ін. Нині проблему використання соціальних технологій, зокрема, музейно-педагогічних програм, досліджують О. В. Караманов, Т. Ю. Белофастова та ін.

Соціальні технології – сукупність способів професійного впливу на соціальний об’єкт із метою його поліпшення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні певної системи впливу¹.

У соціальних технологіях “вихідним і кінцевим результатом виступає людина, а головним параметром зміни – одна або декілька її властивостей”².

На думку науковців, соціальні технології є гнучкими і обов’язково передбачають зворотний зв’язок, який допомагає виявити “слабкі ланки” і додатково “доопрацювати” їх з окремими учасниками процесу. Структурними компонентами соціальних технологій є такі:

- врахування соціального замовлення;
- чітке визначення кінцевої мети;
- чітке визначення завдань (проміжних та кінцевого), що дає змогу розробляти об’єктивні методи контролю за досягненням мети;
- можливість мінімізації кількості випадків, коли суб’єкт діє у нестандартній ситуації³.

Технологія розробки музейно-педагогічних програм належить саме до групи соціальних технологій. Музейно-педагогічна програма як вид соціальної технології є чітко орієнтованою на різні категорії відвідувачів музею: за віком, за фахом, за уподобаннями і талантами. Цікавим є сучасний досвід Національного художнього музею України. Його співробітниками створено три різних типи музейно-педагогічних програм для різних категорій відвідувачів:

- традиційні екскурсії та лекторії для тих, кого музей цікавить як джерело нових знань;
- інноваційні програми (“Стратегії візуального мислення” та клуб “Мистецтво – простір спілкування”), адресовані тим, хто прагне самостійно отримувати нові знання;
- майстер-класи для тих, хто бажає не лише знати про мистецтво, а й творити його власними руками (“Художня майстерня”).

Музейно-педагогічна програма є моделлю реалізації інноваційної освітньої практики сучасного музею. Це науково і методично розроблена послідовність педагогічних дій, що враховує специфіку музею та вікові особливості аудиторії. За визначенням Т. Ю. Белофастової, цільова музейно-педагогічна програма – це конкретна система форм і методів роботи з музейною аудиторією, розрахована на досягнення наперед визначеної мети⁴. На думку О. В. Караманова, музейно-педагогічна програма – це система форм і методів роботи у просторі музею з цільовою аудиторією упродовж певного запланованого часу, котра дає змогу краще адаптувати різноманітний соціальний та культурний досвід для цілей навчання, виховання й розвитку⁵.

Як наголошує дослідниця Т. Ю. Белофастова, при розробці музейно-педагогічних програм виникає потреба

1 Специфіка соціальних технологій у соціальній роботі / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/.../spetsifika_sotsialnih_tehnologis (дата звернення: 31.11.2018). – Назва з екрана.

2 Жарков А. Д. Технология культурно-досуговой деятельности: Учебное пособие для студентов вузов культуры и искусств. – Москва, 1998. – С. 247–248.

3 Технології розробки музейно-педагогічних програм / Освіта. UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10629> (дата звернення: 31.11.2018). – Назва з екрана.

4 Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.06 / Таїсія Юріївна Белофастова. – Київ: Б./в., 2003. – С. 6.

5 Караманов В. О. Методичні аспекти розробки й впровадження музейно-педагогічних програм і проектів в освітньому просторі України // Матеріали Другої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 25–26 вересня 2014 р.) – Київ, 2014. – С. 38–41.

у переосмисленні завдань діяльності музею і проведенні необхідних соціологічних досліджень в цьому напрямі⁶. Вивчення вітчизняного та, особливо, зарубіжного досвіду щодо реалізації освітньо-виховного потенціалу музеїв підтверджує ефективність застосування цільових музейно-педагогічних програм. Аналіз ефективності музейно-педагогічних програм американських, західноєвропейських і російських музеїв засвідчує, що вони значною мірою сприяють розширенню культурного світогляду і соціальній інтеграції школярів⁷.

Музейно-педагогічна програма дає змогу наповнити новим змістом такі традиційні форми освітньої діяльності музею, як лекції, екскурсії, дидактичні виставки, семінари, залучити до освітнього процесу сучасні відео- і мультимедійні технології. Музейно-педагогічна програма надає можливість найбільш ефективної взаємодії музею і школи, оскільки вона передбачає творчу взаємодію музейного і шкільного педагогів. Забезпечуючи послідовний розвиток особистості дитини, такі програми мають бути пов'язані зі шкільною програмою; охоплювати різні форми роботи з аудиторією (активні і пасивні): екскурсії, заняття у експозиції, рольові ігри, матеріально-художню самодіяльність та ін.

В основі музейно-педагогічних програм лежать принципи музейної комунікації, забезпечення для відвідувача таких умов, в яких сприйняття та "співвідчування" музейного експонату як джерела буде найповнішим. Також важливо сформувати у дитини: усвідомлення музейного предмету, як відправної точки для інтерпретації смислів (в сфері мистецтва та життя в цілому), розуміння історико-культурного контексту предметів, документів минулого та ціннісного ставлення до них⁸.

При підготовці музейно-педагогічних програм важливо брати до уваги профільність музею, тематичну спрямованість його експозиційних залів, потенційний склад аудиторії (адресатів педагогічного впливу). Під час створення музейно-педагогічних програм розробникам необхідно обов'язково враховувати такі критерії:

- мету та основні завдання створення програми;
- аудиторію, на яку розрахована ця програма;
- зміст програми;
- форми, засоби і методичні прийоми, необхідні для реалізації програми;
- строки здійснення програми;
- результативність і оцінку ефективності програми.

Важливими умовами створення ефективних музейно-педагогічних програм є використання специфічних можливостей експозиції музею, його власних виставок; сучасних психолого-педагогічних методик та інформаційних технологій; професійного досвіду педагогів, аніматорів, музейних працівників, психологів, керівників творчої самодіяльності.

Однією з умов продуктивності музейно-педагогічних програм є наявність правильно підібраних методичних матеріалів та постійний моніторинг аудиторії педагогом або керівником проекту.

Будь-який технологічний процес обов'язково передбачає наявність формального ряду структурних компонентів. Дослідниця Т. Ю. Белофастова стверджує, що технологія створення кожної музейно-педагогічної програми базується на трьох змістових структурних компонентах: організаційному, методичному та психологічному. Єдність всіх трьох компонентів надає програмі цілісності і завершеності⁹. Формалізація основних етапів, хоча й полегшує до певної міри процес створення музейно-педагогічної програми, однак не обмежує творчої активності музейних працівників, оскільки музеї є різними за своїм профілем, завданнями роботи, складом колективу. Тому формалізація основних етапів, хоча й полегшує до певної міри процес створення музейно-педагогічної програми, проте не має обмежувати творчої активності музейних працівників. Структуру кожного з компонентів можна розглянути у табл. 1.

Ключовим моментом створення кожного з трьох змістових компонентів технології музейно-педагогічної діяльності є музейна експозиція, адже саме вона є базою для створення музейно-педагогічної програми, а її зміст, характер, композиція визначають необхідність тих чи інших заходів організації такої програми. Музейна експозиція має вплив на всі три компоненти музейно-педагогічної програми: організаційний, методичний та психологічний.

Розробка цільової музейно-педагогічної програми передбачає певний алгоритм: створення музейної експозиції; визначення потенціальних відвідувачів; визначення теми і назви програми з обов'язковим добром бібліографії з теми; формулювання мети і окреслення завдань; розробка календарно-тематичного плану на рік (обґрунтування вибору основних методів педагогічного впливу, методичні розробки форм); характеристика можливих способів перевірки ефективності програми¹⁰.

Надзвичайно важливими також є способи перевірки ефективності музейно-педагогічної програми, адже будь-яка музейно-педагогічна діяльність передбачає наявність зворотного зв'язку між відвідувачем і музеєм. Реакція аудиторії, її зацікавленість, активність або пасивність дає можливість різними способами визначити ступінь задоволення запитів та інтересів учасників програми, професійність діяльності музейного педагога.

Бажано оцінювати ефективність музейно-педагогічної програми за такими критеріями:

- духовно-творча насиченість програми;
- відповідність рівня діяльності музею сучасній соціокультурній ситуації;

6 Белофастова Т. Ю. До питання технології розробки музейно-педагогічних програм / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tourlib.net/statti_ukr/belofastova.htm. (дата звернення: 25.11.2018). – Назва з екрана.

7 Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру... – С. 6.

8 Лаврова Е. Ю. Эстетическое воспитание учащихся в системе взаимодействия "школа – художественный музей". – Москва: Принт-Плюс, 2007. – 141 с.

9 Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру... – С. 6.

10 Там само. – С. 7.

- ступінь залучення населення до музейно-педагогічних програм;
- реалізація соціальних замовлень.

До критерії духовно-творчої насиченості програми (індивідуальні потреби відвідувачів) зараховують:

- задоволення індивідуальних потреб особистості в отриманні інформації і знань;
- набуття особистістю навичок самостійного пошуку інформації, пошуково-дослідної діяльності;
- розвиток індивідуально-творчих здібностей особистості.

Критеріями відповідності рівня діяльності музею сучасній соціокультурній ситуації є:

- відповідність рівня матеріально-технічного забезпечення музею потребам різнобічної музейно-педагогічної діяльності (застосування інформаційно-комп'ютерних технологій, необхідного театраль-но-художнього реквізиту, техніки тощо);

- рівень професійної підготовки і якості діяльності музейних працівників у взаємодії з музейною публікою.

Показники, які характеризують ступінь залучення населення до музейно-педагогічних програм:

- кількість людей, яка проживає у регіоні і відвідує музей;
- відсоток постійних відвідувачів;
- якісна характеристика учасників музейно-педагогічних програм (до якої належить соціально-демографічної групи);
- характеристика діючих музейних гуртків, студій, лабораторій, клубів та інших об'єднань, рівень їх активності;
- залучення соціально незахищених категорій (люди пенсійного віку, діти, інваліди, “важкі підлітки”, багатодітні сім'ї, неповні сім'ї, сироти).

Критерії реалізації соціальних замовлень – це:

- загальна кількість отриманих замовлень на розробку музейно-педагогічних програм (кількість замовлень на проведення конкретної цільової програми);

- кількість державних замовлень на основі бюджетних асигнувань;
- кількість соціальних інститутів, які є постійними замовниками та їхні відгуки щодо результатів проведення програми;
- сума грошових коштів витрачена і зароблена під час реалізації музейно-педагогічної програми.

На кожному з етапів здійснення музейно-педагогічної програми необхідно застосовувати різні способи контролю: спостереження, тести, творчі роботи, анкети, інтерв'ю тощо.

Останні десятиліття продемонстрували значні зміни у діяльності музейних установ. Трансформація в музейній сфері полягає у переосмисленні ролі музею в сучасному суспільстві, вдосконалення форм і методів роботи з відвідувачами відповідно до вимог часу. Одним із проявів такої трансформації є використання інноваційних технологій в роботі музею. Ще у 1960-х рр. поняття “технологія” починають використовувати в педагогіці та психології для означення соціальних технологій.

Технологія розробки музейно-педагогічних програм належить саме до групи соціальних технологій. Музейно-педагогічна програма як вид соціальної технології є чітко орієнтованою на різні категорії відвідувачів музею: за віком, за фахом, за уподобаннями і талантами.

Музейно-педагогічна програма є моделлю реалізації інноваційної освітньої практики сучасного музею. Це науково і методично розроблена послідовність педагогічних дій, що враховує специфіку музею та вікові особливості аудиторії. Аналіз ефективності музейно-педагогічних програм сучасних вітчизняних та зарубіжних музеїв засвідчує, що вони сприяють розширенню культурного світогляду і соціальній інтеграції школярів. Крім того, музейно-педагогічні програми дають змогу наповнити новим змістом традиційні форми освітньої діяльності музею.

Забезпечуючи послідовний розвиток особистості дитини, музейно-педагогічні програми мають бути пов'язані зі шкільною програмою; охоплювати різні форми роботи з аудиторією (активні і пасивні): екскурсії, заняття на експозиції, рольові ігри, матеріально-художню самодіяльність та ін.

Отже, використання музеями такої інноваційної форми роботи як музейно-педагогічна програма є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі. Це сприяє розширенню сфери музейної діяльності відповідно до вимог часу, сприяє використанню інноваційних технологій в роботі музею, надає змогу вдосконалити форми і методи роботи з різними категоріями музейних відвідувачів, реалізувати педагогічні можливості сучасного музею під час роботи з дітьми та юнацтвом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.

1. *Белофастова Т.Ю.* До питання технології розробки музейно-педагогічних програм / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tourlib.net/statti_ukr/belofastova.htm. (дата звернення: 25.11.2018). – Назва з екрана.
2. *Белофастова Т. Ю.* Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.06 / Таїсія Юріївна Белофастова; Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України. – Київ: б. в., 2003. – 16 с.
3. *Жарков А. Д.* Технология культурно-досуговой деятельности: Учебное пособие для студентов вузов культуры и искусств. – Москва: МГУК, 1998. – 246 с.
4. *Караманов В. О.* Методичні аспекти розробки й упровадження музейно-педагогічних програм і проектів в освітньому просторі України // Матеріали Другої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 25–26 вересня 2014 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ, 2014. – С. 38–41.
5. *Лаврова Е. Ю.* Эстетическое воспитание учащихся в системе взаимодействия “школа – художественный музей”. –

Москва: Принт-Плюс, 2007. – 141 с.

6. Специфіка соціальних технологій у соціальній роботі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/11510513/sotsiologiya/spetsifika_sotsialnih_tehnologiy_sotsialniy_roboti (дата звернення: 30.12.2018). – Назва з екрана.

7. Технології розробки музейно-педагогічних програм / Освіта.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10629> (дата звернення: 30.12.2018). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. *Belofastova T. Yu.* Do pyannia tekhnologii rozrobky muzeino-pedahohichnykh prohram [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: tourlib.net/statti_ukr/belofastova.htm (data zvernennia: 25.11.2018). – Nazva z ekrana.

2. *Belofastova T. Yu.* Pedahohichni zasady diialnosti muzeiu yak sotsialno-kulturnoho tsentru: avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.06 / Taisiia Yuriivna Bielofastova; Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, Ministerstvo kultury i mystetstv Ukrainy. – Kyiv: B. v., 2003. – 16 s.

3. *Zharkov A. D.* Tekhnologiya kulturno-dosugovoy deiatelnosti: Uchebnoe posobie dlia studentov vuzov kultury i iskusstv. – Moskva: MHUK, 1998. – 246 s.

4. *Karamanov V. O.* Metodychni aspekty rozrobky i uprovadzhennia muzeyno-pedahohichnykh prohram i proektiv v osvitiomu prostori Ukrainy // Materialy Druhoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Muzeina pedahohika – problemy, sohiodennia, perspektyvy” (Kyiv, 25–26 veresnia 2014 r.) / Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk. – K., 2014. – S. 38–41.

5. *Lavrova E. Yu.* Esteticheskoe vospitanie uchashchikhsia v systeme vzaimodeistviya “shkola – khudozhestvennyi muzey”. – Moskva: Prynt-Plius, 2007. – 141 s.

6. Spetsyfika sotsialnykh tekhnolohiy u sotsialniy roboti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://pidruchniki.com/11510513/sotsiologiya/spetsifika_sotsialnih_tehnologiy_sotsialniy_roboti. – Nazva z ekrana.

7. Tekhnologii rozrobky muzeyno-pedahohichnykh prohram / Osvita.UA [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10629>.